

Т. А. Крушельницька, доктор наук державного управління, професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Л. М. Івашова, доктор наук державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів

С. Я. Довженко, аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Дніпровського державного аграрно-економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті проведено узагальнення особливостей державної міграційної політики в умовах війни, коли країна в цілому й аграрний сектор, зокрема, втрачає матеріальні й людські ресурси. Зазначено, що перед владними стоїть важливе завдання – сформулювати лояльну міграційну політику спрямовану на збереження людського капіталу задля розвитку аграрного сектору України в умовах війни та швидкого його відновлення у повоєнний період.

Метою статті є узагальнення особливостей міграційної політики як інструменту ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору України.

У ході дослідження визначено теоретичний зміст категорії «державна міграційна політика в сучасній Україні» як сукупність заходів, норм, правил і стратегій, розроблених і впроваджених державою для регулювання міграційних процесів з метою посилення спроможності територіальних громад і України в цілому до відновлення і розвитку.

Авторами узагальнено особливості державної міграційної політики, які склались в умовах війни. Ці особливості визначають міграційну політику як інструмент ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору України. Серед них найбільш важливими є такі:

– наявність суб'єкт-об'єктної дуалістичності міграційної політики, яка дозволяє розглядати її одночасно і як фактор впливу на динаміку демографічних показників, і як інструмент формування ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору і економіки України в цілому;

– необхідність дотримання балансу заходів державної міграційної політики між добровільністю і примусом щодо реалізації процесу міграції. З одного боку, для забезпечення більшої безпеки, загострюється необхідність посилення організації міграції з боку влади, нехтуванням особистих вподобань громадян заради зменшення стихійного характеру міграції, а з другого боку виникає нагальна потреба формування заходів заохочення до повернення українців в Україну для відновлення людського капіталу і забезпечення відновлення економічного зростання, що неможливо без посилення відкритості і демократичності;

– необхідність запровадження інструментів реалізації міграційної політики, які б надали поштовху для ресурсного забезпечення аграрного сектору й інших галузей економіки, певною мірою, компенсувати прямі втрати від міграції та уможливили мінімізацію негативних ризиків, які створює еміграція, трансформували її вплив на створення середовища можливостей.

Ключові слова: публічне управління, інститути та механізми державного управління, демографічні показники, людський капітал, міграційна політика, еміграція, аграрний сектор, економічне зростання, відновлення, розвиток.

T. A. Krushelnytska, L. M. Ivashova, S. Ya. Dovzhenko. Peculiarities of migration policy as a resource provision tool for post-war recovery and development of the agricultural sector of Ukraine

The article summarizes the peculiarities of the state migration policy in the conditions of war, when the country as a whole and the agrarian sector, in particular, loses material and human resources. It is noted that the authorities face an important task – to form a loyal migration policy aimed at preserving human capital for the development of the agricultural sector of Ukraine in war conditions and its rapid recovery in the post-war period.

The threat to the life and capital of citizens due to Russian aggression against Ukraine in 2022–2024 led to migration, i.e. moving to other regions or departure of Ukrainians abroad, including agricultural workers and specialists from certain areas. If this trend continues, migration can lead to depopulation of the rural population and, accordingly, to a shortage of labor in the agricultural sector, which poses a threat to national and global food security.

© Т. А. Крушельницька, Л. М. Івашова, С. Я. Довженко, 2024

In the course of the study, the theoretical content of the category "state migration policy in modern Ukraine" was determined as a set of measures, norms, rules and strategies developed and implemented by the state to regulate migration processes with the aim of strengthening the capacity of territorial communities and Ukraine as a whole for recovery and development.

The authors summarized the peculiarities of the state migration policy, which developed in the conditions of the war. These features determine the migration policy as a resource provision tool for the post-war recovery and development of the agricultural sector of Ukraine. Among them, the following are the most important:

– the presence of subject-object dualism of migration policy, which allows considering it simultaneously as a factor influencing the dynamics of demographic indicators, and as a tool for the formation of resource support for the post-war recovery and development of the agrarian sector and the economy of Ukraine as a whole;

– the need to maintain a balance of state migration policy measures between voluntariness and coercion regarding the implementation of the migration process. On the one hand, there is a need to strengthen the organization of migration on the part of the authorities, sometimes to use coercion, to disregard the personal preferences of citizens in order to reduce the spontaneous nature of migration and to ensure greater security. On the other hand, there is an urgent need to create measures to encourage the return of Ukrainians to Ukraine to restore human capital and ensure the restoration of economic growth, which is impossible without strengthening openness and democracy;

– the need to introduce tools for the implementation of migration policy, which would provide an impetus for resource provision of the agricultural sector and other sectors of the economy, to a certain extent, compensate for direct losses from migration and make it possible to minimize the negative challenges created by emigration, transforming its influence on the creation of an environment of opportunities.

Key words: public administration, institutions and mechanisms of state administration, demographic indicators, human capital, migration policy, emigration, agrarian sector, economic growth, recovery, development.

Постановка проблеми. Аграрний сектор в Україні традиційно залишається однією з головних галузей не лише української але й глобальної економіки, адже саме сільське господарство – основа світової продовольчої безпеки. Натомість в умовах російсько-української війни національний аграрний сектор втрачає ресурси: руйнуються підприємства й інфраструктура, знищується техніка, окремі території окуповані, та найбільша втрата – люди, фахівці галузі. Кількість загиблих у цій війні воєнних і цивільних українців буде визначена і оприлюднена вже після перемоги, частина перемістилась у більш безпечні західні регіони країни, велика кількість мігрували за кордон у пошуках безпеки і кращих заробітків. Перед інститутами публічного управління та адміністрування стоїть важливе завдання – сформуванню лояльної міграційної політики, за реалізації якої Україна б набула більших спроможностей щодо ресурсного забезпечення відновлення і розвитку аграрного сектору України в умовах війни.

Отже, для України, як жертви російської агресії, вирішення проблем усвідомлення змісту особливостей міграційної політики як інструменту ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору та її формування і реалізація з урахуванням потреб аграрного сектору у воєнний і повоєнний періоди зумовлюють актуальність нашої публікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розкриття особливостей формування та реалізації державної політики розвитку аграрного сектору України набуло відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, дослідження загальних аспектів розвитку аграрного сектору досліджувались в роботах вітчизняних вчених О.Бородіної, Л. Васильєвої, Є. Мішеніна, М. Скорик, Д. Стеченко, І. Чайківського та ін. Серед іноземних вчених, що досліджували особливості аграрної політики, є такі як Р. Акрілл, Н. Мусис, М. Трейсі, Р. Феннелл та ін., вони визнавали значущість і винятковість сільськогосподарського сектору економіки та обґрунтували необхідність його дотування та запровадження інших інструментів підтримки з боку держави. Питання формування аграрної політики, та аналіз іноземного досвіду піднімались з позицій правового і ресурсного забезпечення, з фокусом на організаційно-функціональну компоненту і вплив глобальних викликів вивчали Х. Григорьєва, Т. Курман, П. Матвеев, А. Невесенко та ін. Вивченням демографічних особливостей сільського населення як основного ресурсу аграрного сектору і міграційних процесів присвячені роботи І. Гукалової,

Д. Дрбохлава, М. Ярошевич та ін. Сьогодні все більшу увагу науковців приковують проблеми повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору в Україні, серед останніх досліджень вирізняються роботи І. Костенко, О. Коритного, М. Негрей, А. Тараненко, Д. Халізова та ін.

Втім, маємо зазначити, що і в питаннях реалізації державної аграрної політики в умовах війни, і в питаннях повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору України науковці доволі рідко розглядають міграційну політику як інструмент і основне джерело ресурсного забезпечення відновлення аграрного сектору, тим більше з урахуванням особливостей, які склались в умовах війни.

Мета статті – узагальнити особливості міграційної політики як інструменту ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Історично склалось так, що Україна має розвинений аграрний сектор. Це дозволяє нашій країні забезпечити населення країни харчовими продуктами, та бути активним гравцем на глобальних ринках продовольчих товарів і формувати ринкову кон'юнктуру з багатьох позицій агропродовольчих товарів. «Україна виробляє близько 100 мільйонів тон зернових, що робить її одним з найбільших світових експортерів» [1].

До 2022 р. «сільське господарство України виробляло 10% ВВП, забезпечувало роботою 14% робочої сили та давало 41% загального експорту»[2], а в цілому, в аграрному секторі, навіть попри російсько-українську війну, формується до 20% внутрішнього валового продукту України [3].

Внаслідок військових дій посівні кампанії і жнива 2022–2023 та 2023–2024 років стали надзвичайно складними за весь період з початку відновлення незалежності України. «Окупація територій та військові дії призвели до зменшення посівних площ на 3,5 млн гектарів (станом на серпень 2024 р. уже більше – курсив наш), виникнення дефіциту робочої сили, обладнання, пального, коштів, руйнування логістичних маршрутів – все це спричинило небачені до цього виклики для аграріїв» [3] та сформувало певні проблеми, які з боку держави потребують нового підходу щодо формування державної політики у сфері аграрного сектору, зокрема в частині ресурсного забезпечення.

Воєнні дії, постійна загроза бомбардування, обстрілів і атак призвели до руйнувань і втрат в аграрному секторі, що позначилось на глобальній продовольчій безпеці. Через втрату усталених комерційних зв'язків, руйнування логістичних ланцюгів, транспортної і галузевої інфраструктури, знищення виробничих потужностей, техніки, іншого майна призвели до зменшення кількості виробленого продовольства на працюючих підприємствах. «На червень 2023 р. сума прямих збитків, завданих агропромисловому комплексу України, складає 8,7 млрд дол. США (втрати, пов'язані зі знищенням та пошкодженням сільськогосподарської техніки, складають понад 4,7 млрд дол. США; втрати через знищення та крадіжки виробленої продукції оцінюються в 1,9 млрд дол. США). Непрямі втрати агропромислового комплексу оцінюються в 40,3 млрд дол. США» [4]. Найбільш руйнівні загрози і ризики аграрного сектору від війни узагальнені нами в табл.1.

Тому формування підходу до формування інструментів ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору в умовах війни вимагає спільних зусиль влади, аграрних підприємств, самих громадян і міжнародних організацій. В умовах війни загальна мета державної політики розвитку аграрного сектору полягає в забезпеченні стабільності і розвитку аграрного сектору України, незважаючи на виклики, пов'язані з війною, а без людей це не буде кому і не буде для кого робити.

Таблиця 1

Найбільш руйнівні загрози і ризики аграрного сектору від війни

Загрози і ризики	Характеристика
Безпека працівників і інфраструктури	Війна призводить до загрози для життя та здоров'я сільськогосподарських робітників та створює ризики руйнації інфраструктури. Загрози атак чи окупації територій, у т.ч. сільських можуть призвести до евакуації і переміщення працівників і спричинити знищення аграрної інфраструктури, включаючи дороги, склади, сільськогосподарську техніку тощо;
Обмеження доступу до земельних ділянок	Внаслідок війни виникає ризик обмеження доступу до земельних ділянок, особливо в зоні конфлікту (через обстріли, мінування, присутність окупантів тощо). Сільськогосподарські підприємства можуть втратити доступ до своїх земельних ресурсів, вимушені залишити свої землі, або нести ризики через мінування і обстріли;
Втрати врожаю, знищення майна, дефіцит ресурсів	Воєнні викликають загрозу знищення врожаю, сільськогосподарських тварин, псування чи втрату оброблюваних земель, підвищення рівня забруднення ґрунту і водних ресурсів, а також до втрати обладнання, техніки, іншого майна, що в цілому веде до дефіциту ресурсів тощо;
Обмеження експорту	Війна створює обмеження в експорті сільськогосподарської продукції на світові ринки. Це вже призвело до втрати прибутків для аграрного сектору;
Економічні втрати	Війна призводить до загрози виникнення економічних труднощів і ризиків економічних втрат, зменшення інвестицій і скорочення державної фінансової підтримки для сільськогосподарського сектору. Вартість виробництва може зрости через підвищення цін на енергоресурси та добрива, руйнування логістичних ланцюгів і комерційних зв'язків а також через загрозу втрати врожаю чи майна внаслідок військових дій тощо;
Втрати людського капіталу	Війна створити загрозу безпеці для людей, це призвело до втрати людей через загибель і через міграцію, виїзд сільськогосподарських робітників і фахівців з окремих територій та переміщення їх в інші регіони або країни, що може призвести до депопуляції сільського населення і до дефіциту робочої сили в аграрному секторі тощо

Джерело: узагальнено авторами

Зупинимось на масштабах втрати людей через міграцію і її наслідки. Загроза життю і капіталу громадян через російську агресію проти України у 2022–2024 рр. призвела до міграції, тобто переміщенню в інші регіони або виїзду українців за кордон, у т.ч. сільськогосподарських робітників і фахівців з окремих територій. При збереженні такої тенденції, міграція може призвести до депопуляції сільського населення і, відповідно, до дефіциту робочої сили в аграрному секторі, що несе загрозу національній і глобальній продовольчій безпеці.

На цьому тлі зазначимо, що державна міграційна політика в сучасній Україні – це сукупність заходів, норм, правил і стратегій, розроблених і впроваджених державою для регулювання міграційних процесів з метою посилення спроможності територіальних громад і України в цілому до відновлення і розвитку. Ці заходи спрямовані на управління в'їздом, виїздом, перебуванням й інтеграцією іноземних громадян на території країни, а також на захист прав та інтересів власних громадян за кордоном.

Державна міграційна політика включає правове, економічне, соціальне та адміністративне регулювання, що охоплює питання надання громадянства, візовий режим, працевлаштування, адаптацію та інтеграцію мігрантів, а також протидію нелегальній міграції та торгівлі людьми. Але сьогодні ми не повинні розглядати державну міграційну політику як самостійний напрям публічного управління, адже міграційна політика, врегульовує міграційні процеси і є елементом системи публічного управління державою в цілому і окремими сферами і галузями зокрема.

Міграційна політика при належній консолідації і взаємодії інститутів державної влади і органів місцевого самоврядування, має бути включеною в склад загальної державної політики, тоді ми можемо її розглядати одночасно як об'єкт і суб'єкт управлінського впливу на економічні процеси, у тому числі відновлення і розвиток аграрного сектору. Тобто міграційна політика є інструментом розвитку (занепаду) та відновлення, і, одночасно, потребує управлінського впливу для стимуляції імміграції (за потреби) або приборкання масштабів еміграції. Суб'єкт-об'єктна дуалістичність міграційної політики є однією з ключових її особливостей, яка дозволяє розглядати її одночасно і як фактор впливу на динаміку демографічних показників, і як інструмент формування ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору і України в цілому.

Ще одна особливість міграційної політики криється у методах управлінського впливу на реалізацію процесу міграції. Насамперед, зазначимо, що міграція – це процес переміщення людей з однієї території на іншу з метою зміни постійного або тимчасового місця проживання. Міграція відбувається під впливом багатьох чинників, обставин та ситуацій, які викликають незадоволення і спонукають мешканців змінювати місце проживання добровільно або примусово. Міграція може бути внутрішньою (в межах однієї країни) або міжнародною (переміщення з однієї країни в іншу). При цьому міграція може бути результатом волевиявлення самих громадян, тобто добровільною або примусовою. Добровільна міграція здійснюється:

- з метою пошуку кращих обставин суспільного буття (наприклад, з метою пошуку роботи чи кращих умов життя, саморозвитку тощо), такий вид міграції ми сьогодні спостерігаємо у розвинених країнах світу;
- з метою пошуку безпеки, тобто вимушеною, під тиском обставин (наприклад, через кризи, війни, природні катастрофи чи політичні, релігійні чи інші переслідування тощо).

Примусовою, може бути організований виїзд мешканців з окремих територій:

- з метою забезпечення безпеки громадян проводиться як евакуація і переселення мешканців на інші, більш безпечні території (наприклад, примусова обов'язкова евакуація дітей разом з їх батьками чи опікунами, які перебувають у зоні воєнних дій [5]) Це виправдано, адже загроза втрати людей для аграрного сектору України в умовах війни вимагає від влади, бізнесу та міжнародних партнерів вживання невідкладних заходів для забезпечення безпеки, стабільності і відновлення сільськогосподарського сектору, який є важливою галуззю для економіки України і джерелом продовольства для населення;
- у якості реалізації певних політичних, національних чи релігійних тисків з боку правлячих режимів.

Щодо останнього, прикладом є депортація населення за часів тоталітарного радянського режиму, яка є специфічним видом такого переміщення людей на інше місце без їх згоди, вона здійснюється примусово, за рішенням державних органів. Важливо розуміти, що депортація відрізняється від інших видів міграції тим, що особи переміщуються проти їхньої волі. В історії СРСР є низка прикладів масштабних депортацій, які, зазначає О. Бажан, «здійснювалися в позасудовому порядку за рішенням державних органів»[6], для вирішення певної мети правлячого режиму, додаємо ми.

Загалом, Україні притаманні постійні добровільні і примусові міграції, які стали певним феноменом українського народу. Ще в часи СРСР з 1979 р., а згодом, і в незалежній Україні відбувається депопуляція сільського населення через міграцію. Так, «за період 1959–2021 рр. абсолютний природний приріст сільського населення зменшився на 446 тис. осіб – це колосальна цифра, в основі якої – обвал народжуваності, руйнація сімейних традицій та демотивація молоді щодо створення сімей, народження та виховання дітей», зазначає І. Гукалова [7, с. 40].

Аграрний сектор як і всі економіка України, стала «донором» трудових ресурсів для світу отримає довгострокові негативні наслідки від еміграції, особливо якщо інститути публічного управління (не лише міграційна служба, а й ті, що мають забезпечувати безпеку, економічне зростання, покращення якості життя, освіти, зайнятості тощо) займають пасивну позицію в питанні громадян, що виїхали з країни на постійне або довгострокове проживання. Аналіз приросту (скорочення) чисельності сільського населення в Україні у 2015–2021 роках показує тривку негативну динаміку за рахунок природного скорочення сільського населення, а починаючи з 2018 р природний убуток і через від'ємне сальдо міграції (табл. 2).

Таблиця 2

Приріст (скорочення) чисельності сільського населення в Україні у 2015–2021 роках, осіб

Рік	Загальний приріст, скорочення (-)	природний приріст, скорочення (-)	міграційний приріст, скорочення (-)
2015	-80621	-90348	11939
2016	-73335	-90648	18660
2017	-86821	-97461	7916
2018	-118903	-108161	-10742
2019	-133435	-112283	-21161
2020	-134252	-122829	-11423
2021	-155191	-148096	-8158

Джерело: складено авторами на основі [8, с. 15]

У 2022–2024 рр. демографічна ситуація в українському селі ще погіршилась. Достеменно оцінити втрати сільського населення поки що неможливо, але оцінюючи вплив війни на міграцію упродовж 2014 та до лютого 2022 р. експерти наголошували, що «існує непрямий «повзучий вплив конфлікту в Україні» на питання еміграції», то через бойові дії від лютого 2024 ми маємо визнати виникнення потужної хвилі еміграції [9, с. 69], викликаній саме війною. І ця хвиля, більшою частиною, є стихійною, слабо контрольованою державними чи місцевими органами влади, особливо у перші місяці 2022 р. Динаміка перетину кордону українцями з січня 2022 до квітня 2024р. наведена на (рис. 1).

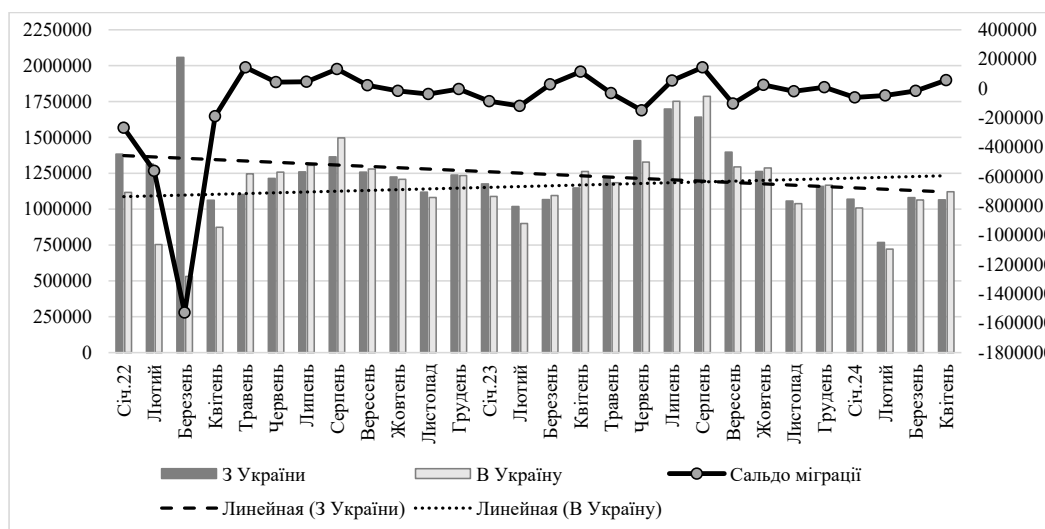

Рис. 1. Динаміка перетину кордону українцями з січня 2022 до квітня 2024р., осіб

Джерело: складено авторами на підставі [10]

Попри те, що кількість українців, які виїжджають щомісяця дещо зменшується, а тих, хто повертається – збільшується, загальне сальдо міграції залишається від’ємним і за цей період склало -2417711 осіб. Тож, у воюючій Україні є гостра потреба в уповільненні еміграції, бо такий потужний її темп веде до втрати потенціалу відновлення. Багато українців, у тому числі жителів сільських територій, особливо молодих людей, змушені евакуюватися або перемішуватися до більш безпечних регіонів країни, натомість аграрний сектор, територіальна країна втрачає найцінніше – людський капітал.

Тож говорячи про міграційну політику, маємо зазначити, що завданнями інститутів державної влади є, по-перше, вибрати форми і методи реалізації процесу міграції, які забезпечать реалізацію добровільної чи примусової міграції з урахуванням національних пріоритетів і дотриманням демократичних її, по-друге, перетворити міграцію на керований інструмент відновлення і розвитку, а не на стихійну силу руйнування і занепаду. Тут також виникає певна суперечність між необхідністю збереження людського капіталу і забезпеченням безпеки населення. Під час війни держави часто прагнуть зберегти працездатне населення всередині країни для підтримки економіки та армії, однак, необхідність евакуації громадян з небезпечних регіонів може суперечити цьому прагненню, викликаючи дилему між захистом людського життя та забезпеченням наявності трудових ресурсів. Уряд змушений був переглянути та адаптувати законодавство і нормативну базу, щоб швидко реагувати на нові

виклики, зокрема щодо спрощення процедур надання притулку, реєстрації ВПО, а також організації евакуації населення з небезпечних зон.

Тому наступною особливістю державної міграційної політики як інструменту ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору України, яка склалась в умовах війни. З одного боку, для забезпечення більшої безпеки, загострюється необхідність посилення організації міграції з боку влади з елементами примусу, нехтуванням особистих вподобань громадян заради зменшення стихійного характеру міграції; а з другого боку виникає нагайна потреба формуванням заходів заохочення до повернення українців в Україну для відновлення людського капіталу і забезпечення відновлення економічного зростання, що неможливо без посилення відкритості і демократичності.

Війна приносить не лише евакуацію, а й втрати серед мирного населення і загибелі військових, які є вихідцями з сіл. Це призводить до зменшення чисельності сільського населення, особливо в зонах активних бойових дій. Частина сільського населення виїжджає за кордон у пошуках безпеки і кращих умов життя. Еміграція здебільшого стосується працездатного населення, призводить до зменшення трудового ресурсу в сільському господарстві та призводить до дисбалансу вакансій і кваліфікації сільських мешканців. До того ж, внаслідок війни може змінюватися структура зайнятості в сільській місцевості. Частина населення може залишити сільське господарство та перейти в інші сектори економіки, або шукати роботу в містах. Отже вимушена міграція, викликана російсько-українською війною вже суттєво вплинула на як на окремих осіб, так на аграрний сектор і, власне, на всю Україну як державу-донора в міграційному процесі. Не залишається сумнівів, що еміграція значної частини працездатного населення є «експортом робочої сили» і посилює ризики для ефективності соціально-економічне відновлення.

Донедавна Польщі, Чеська республіка, Німеччина та, країни Балтії теж страждали від значного відтоку населення [11, с. 7]. Значна еміграція з цих країн стимулювала уряди стати на шлях стійкого зростання та розвитку, і, зрештою, перетворити міграційну політику в дієвий інструмент розвитку. Їх досвід показав, що трудова міграція не становить критичних ризиків або неминучого негативу для країни, а може навпаки, стимулювати розвиток. За ефективного управління еміграція створює низку викликів, які, якщо їх вирішити, створюють середовище можливостей, які можуть певною мірою компенсують прямі втрати від міграції.

Насамперед, уряди цих країн створили умови для позитивної динаміки макроекономічного середовища. Для цього було зроблено декілька кроків, які мали подвійну дію: приборкували еміграцію і підсилювали економічний розвиток.

Під час першої, «постсоціалістичної» хвилі міграції виникли деякі взаємопов'язані процеси навколо міграційних потоків, які вплинули на економічну діяльність в Польщі та країнах Балтії (в основному Литві). Одним із вирішальних чинників «заспокоєння» еміграції, це наміри економічні, рішення уряду які приводять до зростання ВВП. Зрозуміло, що обрані для прикладу країни розкрили свій економічний потенціал після вступу до ЄС, але нагадаємо, що у 1990-2000-х роках прогнози про перспективи маленьких країн Балтії були здебільшого песимістичні через їх невелике населення, брак ресурсів, масштабну еміграцію. Особливо успішною стала Литва, яка, зіткнувшись із значними проблемами на початку реформ, продемонструвала прогресивні економічні тенденції в окремі роки навіть перевершивши Польщу за обсягом продуктивності. Особливістю Литви є її геоструктурний характер політики, що став фактором успіху. На відміну від Латвії, наприклад, де більшість політичних, економічних і гуманітарних активностей зосереджена в столиці Ризі, а решта території скоріше грає роль периферії, ділова активність Литви розподілена майже рівномірно по всій країні, а такі міста як Каунас, Шяуляй і Клайпеда, цілком можна порівняти зі столицею Вільнюс за рівнем економічного розвитку і доходами бюджетів і якістю життя [11, с. 7].

Цей приклад є дуже цікавим для України, в якій регіони, міста, навіть, райони в містах різняться за розвитком, а порівнювати якість життя і доходи містян та мешканців сіл взагалі некоректно через неспівставність. Частково поштовх до економічного розвитку розбудову інфраструктури, пожвавлення суспільного життя тощо громади, отримали у ході децентралізації, але дуже швидко були налагоджені корупційні схеми, які перетворили позитив від посилення самоврядування на негатив від посилення корупції. Натомість, розвиток всіх територіальних громад дозволило б країні скористатися потенційною силою цих громад як в умовах війни, так і в умовах повоєнного відновлення громад і галузей.

Ще одним фактором для приборкання еміграції важливим є стабільність ринків збуту. Так, отримання вільного доступу до європейських ринків та фінансових ресурсів допомогло балтійцям усвідомити стабільність, перспективи власного розвитку і позбавило необхідності покидати домівки. В Україні з урахуванням втрат ринків у ході російсько-української війни через обмеження вивозу сільськогосподарської продукції до Росії викликає потребу диверсифікації ринків, у першу чергу у напрямі подальшого зближення з Європейським союзом. Це може включати в себе не лише розширення експорту агропродукції в інші країни, але й розвиток внутрішнього споживчого ринку, це підживить виробництво.

Успішна економічна динаміка макроекономічних показників країни Південної Європа на початку 2010-х створили передумови для повернення мігрантів, які покинули країну раніше [11, с. 9]. Серед урядових кроків важливим має стати скорочення безробіття і сприяння зайнятості. Що дуже важливо для пом'якшення і подальшого згортання проблем еміграції так це створення робочих місць у сільських регіонах, де їх визначально менше, ніж у містах. Наявність якісних робочих місць у сільській місцевості означає більше стимулів продовжувати жити у звичному середовищі, тим самим зменшуючи еміграцію. Якщо українська влада буде надавати більшу підтримку господарствам аграрного сектору, посиляться функціональна і фінансова спроможність цих підприємств, відповідно, вони можуть стати точками зростання для інших бізнесів, що посилять не лише ці господарства, а й території, на яких вони розташовані і може уповільнити міграцію.

Маємо також додати, що стрес та психологічні травми, спричинені війною, можуть впливати на рішення щодо повернення в Україну і у сільську місцевість, особливо серед молодих родин, які шукають більш стабільних умов для життя. Тому, однією з найважливіших задач державних інститутів і органів місцевого самоврядування є забезпечення безпеки сільськогосподарських робітників та аграрних підприємств в зоні конфлікту. Це має включати в себе створення заходів для захисту від воєнних дій, а також забезпечення доступу до земельних ділянок і інфраструктури.

Враховуючи досвід європейських країн, зазначимо, що важливою особливістю державної міграційної політики, яка сформувалась в Україні у ході війни, є необхідність запровадження інструментів реалізації міграційної політики, які б стали інструментами ресурсного забезпечення аграрного сектору й інших галузей економіки, певною мірою компенсувати прямі втрати від міграції та уможливили мінімізацію негативних викликів, які створює еміграція, та трансформувати її вплив на створення середовища можливостей.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У ході дослідження зроблені такі висновки:

- визначено теоретичний зміст категорії «державна міграційна політика в сучасній Україні» яке сукупність заходів, норм, правил і стратегій, розроблених і впроваджених державою для регулювання міграційних процесів з метою посилення спроможності територіальних громад і України в цілому до відновлення і розвитку;

- виявлені особливості державної міграційної політики як інструменту ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору України, які склались в умовах війни, це:

- наявність суб'єкт-об'єктної дуалістичності державної міграційної політики, тобто вона є одночасно як об'єктом і суб'єктом управлінського впливу на економічні і демографічні процеси. Таке подвійне спрямування міграційної політики дозволяє розглядати її одночасно і як фактор впливу на динаміку демографічних показників, і як інструмент формування ресурсного забезпечення повоєнного відновлення і розвитку аграрного сектору і України в цілому;

З одного боку, для забезпечення більшої безпеки, загострюється необхідність посилення організації міграції з боку влади, запровадження елементів примусу, нехтування особистих вподобань громадян заради зменшення стихійного характеру міграції, а з другого боку виникає нагайна потреба формуванням заходів заохочення до повернення українців в Україну для відновлення людського капіталу і забезпечення відновлення економічного зростання, що неможливо без посилення відкритості і демократичності; необхідність запровадження інструментів реалізації міграційної політики, які б надали поштовху для ресурсного забезпечення аграрного сектору й інших галузей економіки, певною мірою, компенсувати прямі втрати від міграції та уможливили мінімізацію негативних викликів, які створює еміграція, трансформувавши її вплив на створення середовища можливостей.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі будуть зосереджені на узагальненні суперечностей державної міграційної політики в історичній ретроспективі.

Список використаних джерел:

1. Агроректор України: вплив війни та перспективи відновлення. *Insights*. 30 Травня, 2023. URL: <https://dlf.ua/ua/agrosektor-ukrayini-vpliv-vijni-ta-perspektivi-vidnovlennya/>.

2. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>

3. Халізів Д.В. розвиток аграрного сектору економіки в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 79: частина 1. С. 286–290. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.48>

4. Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на червень 2023 року. KSE. Липень 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf.

5. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841 і від 29 липня 2022 р. № 854 : Постанова КМУ від 07 березня 2023 року № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2023-%D0%BF#Text>

6. Бажан О.Г. Депортації в ретроспективі української історії. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Deportacii_v_retrospektyvi.

7. Гукалова І. В. Демографічні та соціальні чинники розвитку сільської місцевості в Україні: тенденції змін. *Український географічний журнал*. 2023. 2(122). С. 35–47. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGZ_2023_02_3_3.pdf.

8. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2022 р.: статистичний збірник. *Державна служба статистики України*. 2022. URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_%D0%A1huselnist.pdf

9. Українська міграція у часи кризи: вимушена і трудова мобільність. Під редакцією: Душана Дрбохлава, Марти Ярошевич. 2016. 169 с. URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Migr-mobility-ukr.pdf>

10. Близько 1,5% українців виїхали та не повернулися у 2024 році. Оpendatabot. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/emigration-trend-2024-4>

11. Pyshchulina Olha, Yurchyshyn Vasyl, Migration patterns and impacts: lessons for Ukraine: Analytical Report. Razumkov centre. May 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/06/2023-MATRA-I-KVARTAL-ENGL-5.pdf>.

References:

1. Ahrosetor Ukrainy: vplyv viiny ta perspektyvy vidnovlennia (2023), [The agricultural sector of Ukraine: the impact of the war and prospects for recovery], Insights. 30.05.2023. URL: <https://dlf.ua/ua/agrosetor-ukrayini-vplyv-viyni-ta-perspektivi-vidnovlennia/>. [Ukraine]

2. Nehrei M. V., Taranenko A. A., Kostenko I. S. (2022), Ahrarnyi sektor Ukrainy v umovakh viiny: problemy ta perspektyvy [The agricultural sector of Ukraine in the conditions of war: problems and prospects], journal *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and Society]. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38> [Ukraine]

3. Khalizov D.V. (2023), Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky v umovakh voiennoho stanu [Development of the agricultural sector of the economy under martial law], journal *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu* [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University]. Law series. Issue 79: Part. P. 286–290. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.48>

4. KSE (2023), Zvit pro priami zbytky infrastruktury ta nepriami vtraty ekonomiky vid ruinyvan vnaslidok viiskovoi ahresii Rosii proty Ukrainy stanom na Lypen 2023 roku. [Report on direct damage to infrastructure and indirect losses to the economy from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of June 2023]. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf.

5. KМУ (2023), Pro vnesennia zmin do postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 zhovtnia 2013 r. № 841 i vid 29 lypnia 2022 r. № 854 [Resolution of the CMU “On amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 30, 2013 № 841 and dated July 29, 2022 No. 854”]. Resolution dated March 7, 2023 No. 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2023-%D0%BF#Text>

6. Bazhan O.H. (2004), Deportatsii v retrospektyvi ukrainskoi istorii [Deportations in retrospect of Ukrainian history]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the history of Ukraine]/ Vol. 2: G-D / Ed.: V. A. Smolii (head) and others. *NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy* [NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine] K.: V-vo «Naukova dumka», 2004. 688 p. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Deportacii_v_retrospektyvi.

7. Hukalova I. V. (2023), Demohrafichni ta sotsialni chynnyky rozvytku silskoi mistsevosti v Ukraini: tendentsii zmin [Demographic and social factors of rural development in Ukraine: trends of change]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal* [Ukrainian Geographical]. 2 (122). P. 35–47. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGZ_2023_02_3_3.pdf.

8. Accounting State Statistics Service of Ukraine (2022), Chyselnist naiavnogo naselennia Ukrainy na 1 sichnia 2022 r [The size of the available population of Ukraine as of January 1, 2022]. *statystychnyi zbirnyk* [statistical collection]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_%D0%A1huselnist.pdf

9. Accounting europewb (2016), Ukrainaska mihratsiia u chasy kryzy: vymushena i trudova mobilnist [Ukrainian migration in times of crisis: forced and labor mobility]. Edited by: Dushana Drbokhlava, Marty Yaroshevych. 169 p. URL: <https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Migr-mobility-ukr.pdf>

10. Accounting Opendatabot (2024), Blyzko 1,5% ukraintsiv vyikhaly ta ne povernulysia u 2024 rotsi. [About 1.5% of Ukrainians left and did not return in 2024. Opendatabot 2024]. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/emigration-trend-2024-4>

11. Pyshchulina Olha, Yurchyshyn Vasyl (2023), Migration patterns and impacts: lessons for Ukraine: Analytical Report. Razumkov centre. May. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/06/2023-MATRA-I-KVARTAL-ENGL-5.pdf>